

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJSKOG DRUŠTVA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

(Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kumrovec, Kutina, Sesvete, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske Toplice, Veliki Tabor, Virje i Zelina)

TEHNIČKO UREDNIŠTVO

Stručni kolegij Muzeja Moslavine u Kutini

Glavni i odgovorni urednik: Srećko Karapetrić

Tehnički urednik: Tihomir Krsmanović

Uređivački kolegij: Goran Jakovljević (Bjelovar),
Srećko Karapetrić (Kutina), Tihomir Krsmanović (Kutina),
Slavica Moslavac (Kutina)

KOREKTURA: Ana Bobovac, Srećko Karapetrić

Muzejski vjesnik izlazi jedanput godišnje. Rukopise ne honoriramo i ne vraćamo. Za sadržaj i lekturu tekstova odgovaraju autori.

Glasiло solidarno financiraju Muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

Nakladnik: Muzej Moslavine Kutina

Za nakladnika: Slavica Moslavac

Tisak: Tiskara i knjigovežnica Kutina

Broj 14 - travanj 1991.

Godina XIV

Naklada: 600 komada

Naslovna stranica: Detalj sa izložbe "30. godina Muzeja Moslavine" u Kutini

POKUSNA ARHEOLOŠKA ISKOPAVANJA U SREDIŠNJEM DIJELU ČAZME

Tijekom mjeseca kolovoza i rujna 1990. godine Zavičajni muzej u Čazmi izvršio je manje pokusno arheološko iskopavanje na Trgu pobjede u samom centru Čazme¹. Povod za istraživanja bili su raniji slučajni nalazi sakralne kamene plastike i srednjovjekovne keramike iza Župnog dvora², ali i keramički nalazi srednjeg vijeka prikupljeni prilikom obrade vrta i izrade parkinga RO "Komunalija" početkom ove godine između crkve sv. Marije Magdalene i Župnog dvora. Na postojanje nalazišta ukazivao je i plan Čazme iz XVII. stoljeća³ na kojem su s južne strane ove crkve shematski naznačene nasambe u varoši.

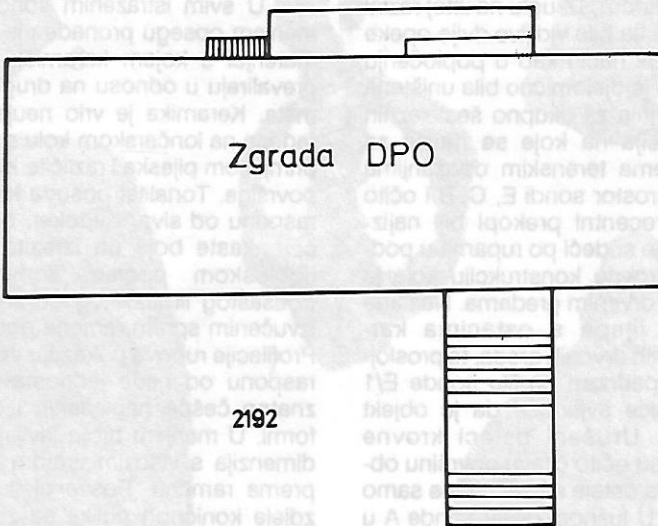
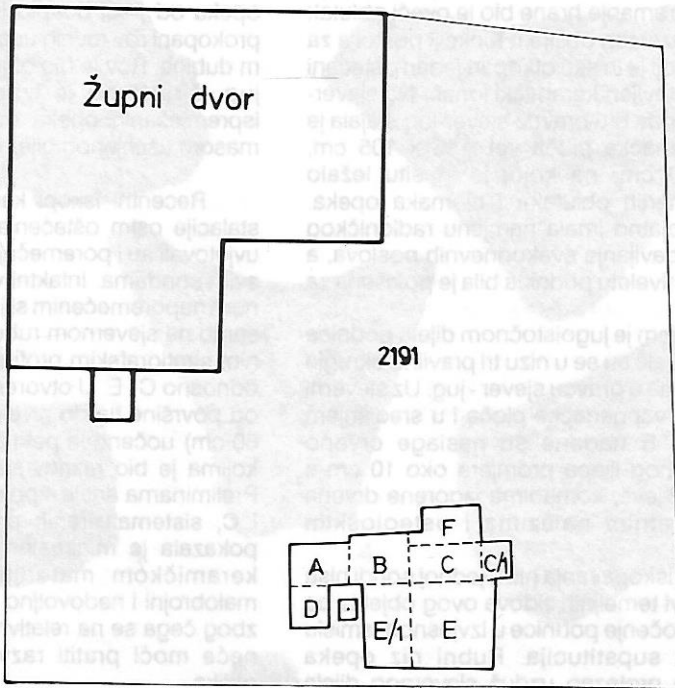
Istraživanja su provedena na prostoru između Župnog dvora i zgrade DPO-općine uzduž trase kanala za vodovodne instalacije. U

početnoj fazi bile su otvorene tri sonde (A-C) odijeljene kontrolnim stratigrafskim profilima, a naknadno su proširene novim sondama (D-F) s ukupno 58 m² istražene površine (Plan I). Dubina iskopa prosječno je iznosila 80 cm, a iznimno u sondama A i B i do 1,80 m.

U sondi C i E otkriveni su ostaci podnice građevinskog objekta izrađene od kompaktne mase usitnjenog bijelog vapnenca promjera 9 do 12 (14) cm sa sporadičnim dodatkom grumena amorfnog vapnenca. Sa sjeverne i zapadne strane sonde B i C bila je flankirana popločenjem opeka većeg formata u dva usporedno tekuća reda pod približno pravim kutom. U sjeverozapadnom dijelu sonde C uz popločenje nalazila se jama četvrtastog oblika duboka 34 cm i ispunjena sterilnom zemljom s primjesama gara

SLIKA 1.

ČAZMA - TRG POBJEDE
Situacioni plan iskapanja 1990. god.
Plan I

na vrhu. Nešto istočnije bila je još jedna jama pravokutne forme smještena u liniji tri manje rupe u podnici. S južne strane četvrtaste jame koja je služila za pripremanje hrane bio je oveći oblatak kamena trapezastog oblika u funkciji postolja za sjedenje, uz koji je in situ otkopan jedan oštećeni i obrnuto postavljen keramički lonac. Na sjevernom dijelu sonde E u pravcu sjever-jug stajala je ovalna vapnenačka ploča vel. 155 x 105 cm, debljine 5-10 cm, na kojoj je in situ ležalo nekoliko kamenih oblutaka i ulomaka opeka. Ploča je vjerojatno imala namjenu radioničkog postolja za obavljanje svakodnevnih poslova, a u odnosu na niveletu podnica bila je povišena za 17 cm (Sl.1).

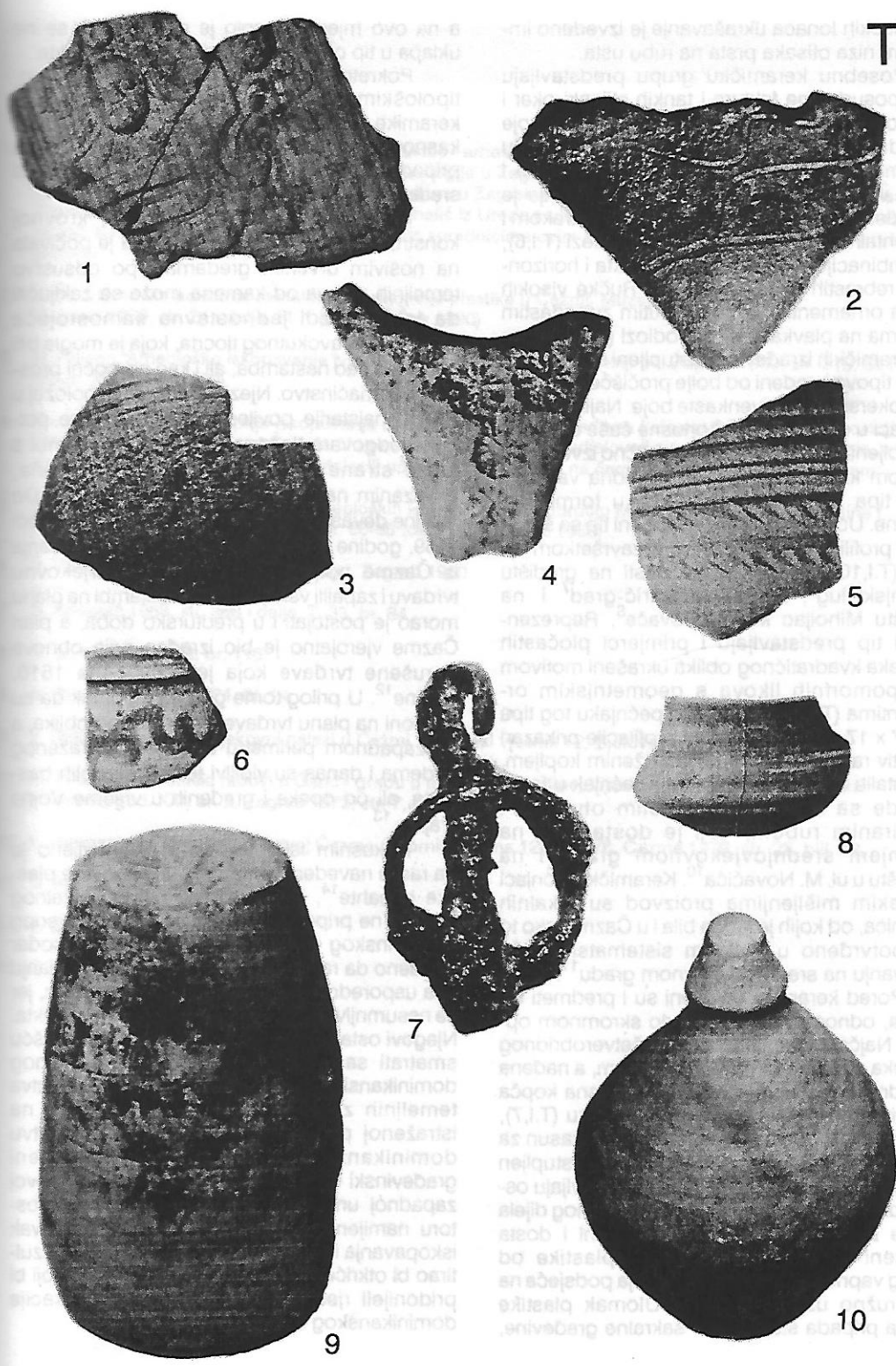
Na krajnjem je jugoistočnom dijelu podnice u sondi E pružale su se u nizu tri pravilne okrugle rupe orijentirane u pravcu sjever-jug. Uz sjeverni i zapadni rub vapnenačke ploče i u središnjem dijelu sonde E nađene su naslage crveno pečenog kućnog lijepa promjera oko 10 cm s primjesama pljeve, komadima izgorjene drvene građe, pokretnim nalazima i osteološkim materijalom.

Tijekom iskopavanja niti u jednoj sondi nisu nađeni tragovi temeljnih zidova ovog objekta pa je rubno popločenje podnice u izvjesnom smislu bilo njihova supstitucija. Rubni niz opeka vjerojatno se protezao uzduž sjevernog dijela sonde A jer su u njezinom SZ-uglu na istoj razini s podnicom u profilu tla bile vidljive dvije opeke položene na istovjetni način kao u popločenju sondi B i C. Podnica je djelomično bila uništena ranijim iskopima kanala za ukupno šest raznih komunalnih instalacija na koje se naišlo za vrijeme radova. Prema terenskim opažanjima zapremala je čitav prostor sondi E, C, B i očito sonde A gdje su recentni prekopi bili najizraženiji.⁴ Građevina je sudeći po rupama u podnici imala drvenu krovnu konstrukciju koja je počivala na nosivim drvenim gredama. Naslage pečenog kućnog lijepa s ostacima karboniziranih i obrađenih drvenih greda, te proslojci čistog gara u zapadnom profilu sonde E/1 iznad ostatka podnice svjedoče da je objekt izgorio u požaru. Urušeni ostaci krovne konstrukcije prekrili su očito čitavu površinu objekta, a naslage lijepa ostale su sačuvane samo na nekim mjestima. U južnom dijelu sonde A u široj jami koritastog oblika (0,46-1,15 m) ispunjenog praškastom vapnenom žbukom ustanovljeni su ostaci nasilno urušene keramičke peći s mnoštvom opeka i različitih tipova pećnjaka. Baza peći nije pronađena pa se može samo pretpostaviti da je stajala in situ u sondi, odnosno unutar objekta, jer se rubno popločenje vjerojatno pružalo, kako je navedeno, do SZ-

ugla sonde A. Ispod dna koritaste jame nadalje započinjao je prirodni pad terena vidljiv u vertikalnim profilima ove sonde, a dio urušenih opeka od peći dospio je u očigledno umjesto prokopani rov ravnih usporednih rubova na 1,80 m dubine. Rov je bio orijentiran u pravcu sjever-jug, širina mu je iznosila 70 cm, a osim ispremešanih opeka od peći bio je ispunjen masom usitnjenog bijelog vapnenca.

Recentni iskopi kanala za komunalne instalacije osim oštećenja na podnici građevine uvjetovali su i poremećaje u stratigrafiji u gotovo svim sondama. Intaktni vertikalni profili s uglavnom neporemećenim slijedom slojeva uočeni su samo na sjevernom rubu sonde B, te u kontrolnim stratigrafskim profilima između sondi B i C, odnosno C i E. U otvorenim profilima ovih sondi od površine tla do nivelete podnice (prosječno 80 cm) uočeno je pet relativno tankih slojeva u kojima je bio raznovrstan arheološki materijal. Preliminarna analiza pokretnih nalaza iz sondi B i C, sistematiziranih po pojedinim slojevima, pokazala je minimalne tipološke distinkcije u keramičkom materijalu. Razlog tome su malobrojni i nedovoljno tipični keramički nalazi, zbog čega se na relativno - kronološkom planu neće moći pratiti razvojni slijed keramičkih oblika.

U svim istraženim sondama u većem ili manjem opsegu pronađen je različit arheološki materijal u kojem keramički nalazi apsolutno prevladavaju u odnosu na druge kategorije predmeta. Keramika je vrlo neujednačene fakture, rađena na lončarskom kolu s većom ili manjom primjesom pijeska i različite kvalitete modelacije površine. Tonalitet posuda kreće se u širokom rasponu od sive, sivooker, oker i okersmeđe i crvenkaste boje do izrazito crnih tonova. U tipološkom pogledu dominiraju manji lonci trbušastog ili jajolikog oblika s niskim vratom izvučenim spram ramena pod različitim kutom. Profilacije rubova pokazuju veliku varijabilnost u rasponu od rjeđe jednostavno zaobljenih do znatno češće naglašenih i oštro raščlanjenih formi. U manjem broju javljaju se i lonci većih dimenzija s visokim vratom lagano izvučenim prema ramenu. Posve rijetko dolaze i dublje zdjele koničnog oblika sa zadebljanim rubom uvučenim koso prema unutrašnjem dijelu. Ukrasni motivi prilično su rijetki, a kod nižih lonaca zastupljeni su nizovima širih jednostrukih valovnica (T.1,2), ili kombinacijom guste trostruke valovnice i horizontalnih linija (T.1,3). Rameni segment ukrašen je iznimno nizom kosih ureza, a trbušni i donji dio posuda koncentričnim nizovima plitkih kanelura ili rebrastih pojaseva.

Kod visokih lonaca ukrašavanje je izvedeno imitacijom niza otisaka prsta na rubu usta.

Posebnu keramičku grupu predstavljaju male posude fine fakture i tankih stijenki oker i sive boje s dobro modeliranom površinom, koje pripadaju gotičkoj slikanoj keramici. Među oblicima ističu se male šalice (T.I,8), vazice i visoki vrčevi s ručkom (T.I,4). Ukrašavanje je provedeno crveno slikanom vrpčastom trakom i horizontalnom bordurom na oker podlozi (T.I,6), te kombinacijom nizova otisaka nokta i horizontalnih rebrastih pojaseva (T.I,5). Ručke visokih vrčeva ornamentirane su utisnutim zvjezdastim žigovima na plavkastosivoj podlozi (T.I,4).

Od keramičkih izrađevina zastupljeni su pećnjaci raznih tipova izrađeni od bolje pročišćene zemlje oker, okersmeđe i crvenkaste boje. Najbrojniji su pećnjaci u obliku visoke konusne čaše s ravnim ili zaobljenim rubom otvora i plastično izvedenim motivom križa na dnu (T.I,9).⁵ Jedna varijanta ovog tipa ima otvor oblikovan u formi lista djeteline. Učestali oblik je i cilindrični tip sa šiljastim ili profiliranim dugmetastim završetkom na vrhu (T.I,10), koji su dosta česti na gradištu Mrsunjski lug⁶, na burgu Garić-grad⁷ i na gradištu Miholjac kod Popovače⁸. Reprezentativni tip predstavljaju i primjerci pločastih pećnjaka kvadratičnog oblika ukrašeni motivom antropomorfnih likova s geometrijskim ornamentima (T.I,1). Na jednom pećnjaku tog tipa vel. 17 x 17 cm unutar rubne profilacije prikazan je motiv ratnika na konju s ispruženim kopljem. Od ostalih tipova zastupljen je i pećnjak u formi posude sa širokim četvrtastim otvorom i profiliranim rubom, koji je dosta čest na obližnjem srednjovjekovnom gradu i na nalazištu u ul. M. Novačića¹⁰. Keramički pećnjaci po nekim mišljenjima proizvod su lokalnih radionica, od kojih je jedna bila i u Čazmi, iako to nije potvrđeno u jedinom sistematskom iskopavanju na srednjovjekovnom gradu¹¹.

Pored keramike otkriveni su i predmeti od metala, odnosno željeza, u vrlo skromnom opsegu. Najčešći su nalazi čavala četverobridnog presjeka sa širom okruglom glavicom, a nađena je i jedna pinceta, zatim okrugla pojasna kopča s dugim trnom svinutim na kraju u kuku (T.I,7), dvokraka alatka neutvrđene namjene i zasun za vrata. Osteološki materijal također je zastupljen kostima domaćih životinja koje predstavljaju ostatke prehrane. U samom profilu zapadnog dijela sonde E/1 otkopan je jedan masivni i dosta oštećeni ulomak arhitektonske plastike od bijelog vapnenca s profilacijom koja podsjeća na polukružno uzdužno rebro. Ulomak plastike možda pripada stupu neke sakralne građevine,

a na ovo mjesto dospio je slučajno jer se ne uklapa u tip otkrivenog građevinskog objekta.

Pokretni arheološki materijal prema fakturi, tipološkim obilježjima i načinu ukrašavanja keramike može se okvirno datirati u razdoblje kasnog srednjeg vijeka, a dio nalaza mogao bi pripadati i periodu razvijenog srednjeg vijeka (od sredine XIII do kraja XVI stoljeća).

Po rustičnoj izvedbi podnice, krovnoj konstrukciji pokrivenoj slamom koja je počivala na nosivim drvenim gredama i po odsustvu temeljnih zidova od kamena može se zaključiti da je posrijedi jednostavna samostojeća građevina pravokutnog tlocrta, koja je mogla biti korištena kao nastamba, ali i kao pomoćni prostor za domaćinstvo. Njezin topografski položaj u sklopu najstarije povijesne jezgre Čazme potpuno odgovara tlocrtnoj dispoziciji nastambi s južne strane crkve sv. Marije Magdalene, prikazanim na spomenutom planu Čazme. Do nasilne devastacije ove građevine moglo je doći 1559. godine kada su Turci prilikom povlačenja iz Čazme potpuno porušili srednjovjekovnu tvrđavu i zapalili varoš. Sustav nastambi na planu morao je postojati i u predtursko doba, a plan Čazme vjerojatno je bio izrađen prije obnove porušene tvrđave koja je provedena 1610. godine¹². U prilog tome govori i podatak da su bastioni na planu tvrđave kvadratičnog oblika, a na zapadnom perimetru arheološki istraženog bedema i danas su vidljivi temelji okruglih bastiona, ali od opeka i građenih u vrijeme Vojne krajine.¹³

Pokusnim iskopavanjima ustanovljeno je da ranije navedeni nalazi sakralne kamene plastike iz šahte¹⁴, kao i ulomak stupa sakralnog objekta ne pripadaju tipu arhitekture otkrivenog građevinskog objekta. Istraživanjima je također utvrđeno da raniji terenski podatak o postojanju dva usporedna zida oko šahte nije pouzdan, jer se nesumnjivo radi o podnici otkrivenog objekta. Njegovi ostaci zasad se ne mogu sa sigurnošću smatrati sastavnim dijelom pretpostavljenog dominikanskog samostana¹⁵ uslijed odsustva temeljnih zidova samostanskog sklopa na istraženoj površini. Prema općem ustrojstvu dominikanskih samostana pronađeni građevinski objekt mogao bi pripadati njegovoj zapadnoj unutrašnjoj klauzuri, odnosno prostoru namijenjenom za domaćinstvo. Nastavak iskopavanja između Župnog dvora i crkve rezultirao bi otkrićem novih tragova građevina koji bi pridonijeli rješavanju pitanja točne ubicacije dominikanskog samostana.

BILJEŠKE:

1. Istraživanjima je rukovodio Vjekoslav Štrk, kustos - arheolog Zavičajnog muzeja, a povremeno su sudjelovali i Anđelka Fortuna, studentica arheologije u Zagrebu i dipl. ing. arh. Zorislav Horvat iz Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu. Geodetska snimanja na terenu obavili su Živko Gibanjek, Nikola Devedija i Zdravko Mihalić iz Ureda za katastar SO Čazma, a geodetski snimak izradili su Milan Dupor i Nikola Devedija. Svim suradnicima ovim putem izražavam zahvalnost na pruženoj pomoći.
2. V. Štrk, O novim nalazima sakralne arhitektonske plastike u Čazmi, Muzejski vijesnik 13, Bjelovar 1990, str. 24 i dalje, Sl. 1 (dalje: V. Štrk 1990)
3. N. Prosen, Arheološko iskopavanje tvrđave u Čazmi, Ljetopis JAZU knj. 64, Zagreb 1960, str. 219, Sl.1 (dalje: N. Prosen 1960)
4. Prethodnom provjerom prije iskopavanja ustanovljeno je da u Uredu za katastar SO Čazma ne postoji katastar vodova za ovaj dio Čazme. U završnim istraživanjima sudjelovali su učenici osnovne škole, a na manualnom zatrpavanju sondi i instalaciji učenici CUO Čazma, na čemu im se srdačno zahvaljujem.
5. D. Iveković, Rezultati sondažnih arheoloških istraživanja na području Moslavine, Zbornik Moslavine I, Kutina 1968, str. 368 i dalje, T. 33, br. 86-88 (dalje: D. Iveković 1968)
6. Z. Vinski, Gradište u Mrsunjskom lugu, Zagreb 1950.
7. D. Iveković 1968, str. 368 i dalje, T. 33, br. 84
8. O. c., str. 374, T. 42, br. 116
9. N. Prosen 1960, str. 224, Sl. 14
10. V. Štrk, Noviji srednjovjekovni nalazi u Čazmi, Muzejski vjesnik 12, Bjelovar 1989, str. 33
11. M. Kruhek, Arheološki radovi u Garić - gradu u toku 1971. godine, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, god. XXI, br. 2, Zagreb 1972, str. 7, bilj 6.
12. V. Hermanović, Geografski razvoj Čazme, Zbornik Čazma 1226- 1976, Čazma 1979, str. 22, bilj. 42.
13. N. Prosen 1960, str. 220
14. V. Štrk 1990, str. 24 i dalje
15. O. c, str. 27 i dalje